

Denna rapport diskuterades vid SUHF:s förbundsårsamling i Sundsvall 8 november 2007. Som bilaga finns ett utdrag ur protokollet från förbundsårsamlingens sammanträde.

Det framtida högskolelandskapet

Svenska lärosäten hävdar sig väl i många internationella rankingar. Det finns en stor tilltro i det svenska samhället till universitet och högskolor enligt SOM-institutets årliga genomgångar. Ofta påpekas sektorns betydelse för kunskapsamhällets, näringslivets och därmed regionernas utveckling. I sammanhanget får självfallet inte individens livsresa och utveckling glömmas som en av sektorns viktigaste uppgifter. Men det finns också ett antal problem. För att Sverige skall bibehålla och i en ökad internationell konkurrens höja kvaliteten i sin forskning och utbildning måste olika åtgärder vidtas såväl från statsmakter som från de svenska lärosätena själva. Problemen handlar både om resursbrist i förhållande till ambitioner genom under lång tid urholkade resurser men också och om en del strukturella problem, t.ex. för små miljöer och utbildningar som ges på för många ställen.

Under lång tid har det förts diskussioner om behov av samverkan och profilering som en lösning på en del av sektorns problem. Under 2007 har diskussioner i media, inom sektorn och i riksdagen tagit ny fart och skapat förväntningar att det inom högskolesektorn ska bli mer av koncentration, profilering och samverkan. I debatten har det uttalats att utbudet av ämnen och program bör begränsas, att antalet lärosäten bör minskas genom nedläggningar eller fusioneringar och att en profilering av lärosäten mot utbildande resp. forskande högskolor bör åstadkommas.

I denna situation är det viktigt att sektorn och därmed lärosätena själva tar ansvar för en strukturöversyn som ger förutsättningar för högre kvalitet i högre utbildning och forskning genom samverkan och profilering. En konstruktiv och gemensam strategi blir av avgörande betydelse för sektorns egen framtid, trovärdighet och styrka. SUHF har till uppgift att agera i gemensamma frågor och förbundet bör därför ha en diskussions- och problemformuleringsberedskap och en strategi, som på frivillighetens grund ger möjliga lösningar av olika roller för och samverkan mellan lärosätena som en förberedelse inför politiska och egna beslut. Landskapet är ständigt föränderligt och lärosätenas antal, storlek och organisation måste bli en spegling av samhällets behov vid den aktuella tidpunkten. Att förverkliga strategierna kan för många lärosäten vara början på mödosamma men kreativa processer, där det blir fråga om att ge och ta emot. Som alltid är det varje enskilt lärosäte och regeringen som slutligen beslutar.

SUHF tillsatte i början av 2007 en arbetsgrupp¹ med uppdrag att utforma en intern strategi- och handlingsplan för ett framtida svenskt högskolelandskap. Uppdraget har genomförts genom att identifiera roller för universitet och högskolor och visa på samarbetsmöjligheter. Förändringar

---

¹ Arbetsgruppen har bestått av Göran Bexell (ordförande), Lars Ekedahl, Pam Fredman, Lars Haikola, Ingegerd Palmér, Johan Sterte och som sekreterare Bengt Karlsson. I ett av gruppens möten har Anna Peterson, vice ordförande SFS deltagit och SFS har även beretts möjlighet att kommentera och påverka rapporten.

bör komma ur initiativ från de olika lärosätena själva och inte dikteras ovanifrån. Däremot finns det förutsättningar (hinder och möjligheter) inom de nuvarande regelverken som kan behöva ändras för att möjliggöra en utveckling. I slutet av rapporten finns förslag om en process hur man kan komma vidare i diskussionen.

1. Varför behövs en landskapsdiskussion?

Högskolor och universitet har en ökande betydelse för samhället. Det gäller inte bara Sverige utan internationellt. Kunskapssamhället ställer högre krav på en akademiskt skolad andel av befolkningen och mer avancerad utbildning för många. Kunskapsproduktionen är enorm och svensk forskning och utbildning måste ha den kvaliteten att man kan utveckla egna resultat och tillgodogöra sig andras.

Uppdrag, regelverk och värdegrund liksom gemensamma utmaningar och utvecklingsbehov förklarar den svenska högskolesektorn i ett samhälle som har allt större förväntningar. Inom en gemensam ram finns varierande grad av olikheter mellan högskolor och universitet, mellan högskolor och mellan universitet. Trots samma uppdrag och likheter innebär det redan idag långtgående profileringar i forskning, utbildningsutbud, specialisering, ägandeform, administration, intressen och prioriteringar. Olikheter på grund av geografisk placering och kulturell och social omgivning har sin betydelse. Olikheterna har under senare tid snarast accentuerats samtidigt som gemensamma problem och uppgifter också blivit tydliggjorda.

Inom SUHF och dess 42 medlemmar finns spännvidden mellan stora forskningsintensiva universitet med ca 6000 anställda och en årsbudget på mer än 5 miljarder SEK till små högskolor med drygt 20 miljoner SEK i årsbudget. Rektorer och högskole/universitetsledning har därmed mycket olika uppgifter och roller. Utanför SUHF finns ett antal mindre högskolor men framställningen fokuseras på den absolut största massan av svensk högskoleverksamhet, dvs den som drivs av SUHF:s medlemmar.

Vidden manifesteras också genom att å ena sidan finns hos några få stora universitet en ambition att bli ännu mer internationellt konkurrenskraftiga och bli starka och kostnadskrävande forskningsmiljöer med mastersutbildningar i världsklass, något som också ligger i linje med en önskad nationell och europeisk utveckling. Å andra sidan finns mindre högskolor, som vill utveckla specialiserad forskning inom begränsade områden, medan andra kanske hellre blir profilerade som t ex kvalificerade professionshögskolor. Å ena sidan finns en oro bland stora universitet att svensk ekonomi och konkurrensförmåga inte tillåter stora diversifieringar, å andra sidan finns hos mindre högskolor en oro för att hamna i skuggan av stora universitet. Å ena sidan finns hos flera tongivande politiker och i regeringen röster för att kraftsamla på ett antal större och kvalificerade universitet i toppklass, å andra sidan finns politiker som värnar om regionernas högskolor.

Universitetstraditionen är över 1000 år och det svenska högskolesystemets storlek och organisation behöver ändras över tid. Samtidigt som några grundläggande akademiska värden varit konstanta har synen på vad ett universitet är och dess samhällsuppdrag kontinuerligt ändrats i samband med övriga samhällsförändringar. Dagens föränderlighet och olikheter bidrar till att det inom en gemensam ram behöver formas ett nytt och tydligare högskolelandskap.

Den internationella diskussionen

Denna rapport handlar om det svenska högskolelandskapet, men diskussionen om det nationella och regionala högskolelandskapet pågår globalt. Inom många europeiska länder pågår en diskussion av vad ett universitet är och hur det nationella högskolelandskapet skall se ut. Sentida sammanslagningar i Danmark och Finland är exempel på detta i vårt närområde. I Norge pågår en utredning av vilken struktur man ska ha i den stora familjen universitet och högskolor. I åtskilliga andra länder genomförs universitetsreformer, alla mot bakgrund av synen att samhällsutvecklingen gynnas av en stark högskola. Den internationella utvecklingen summeras i en separat rapport som Fredrik Melander, Lund, tagit fram på förbundets uppdrag. Rapporten (*Landskap i för-*

ändring – profilering och samverkan i vår närmaste omvärld) finns tillgänglig på förbundets hemsida.

Aktuella utredningar

Under senare år har också i Sverige landskapsfrågan diskuterats i flera olika utredningar. Initiativtagare till sådana har t.ex. varit VR, KVA och IVA. Projekten Universitet 2010 och Framtidens universitet är sådana. Ansvarsutredningen har i sitt betänkande förslag som rör hur sektorn bör organiseras med sitt förslag om ett välfinansierat universitet per tänkt region. Den sittande Resursutredningen har haft som uppdrag att se över finansiering i både grundutbildning och forskning/forskarutbildning liksom grunderna för forskarutbildningsrättigheter.

Befattningsutredningens resultat kan påverka våra anställningsmöjligheter och därmed också profileringsmöjligheter. En myndighetsutredning rörande organisationsformen för vår sektor har aviserats av utbildningsdepartementet och välkomnas varmt. Introduktionen av en samlad yrkeshögskola kommer att påverka gränsdragningen och samhällsupdraget för den akademiska högskolan. Gymnasieutredningens resultat påverkar vilka studenter vi kan vänta oss i framtiden, Eventuella avgifter för studenter kan komma att påverka sammansättningen av studentpopulationen och utbildningsuppdragets inriktning och omfattning.

Grunden för ett framtida landskap

1 Grundläggande för all högskoleverksamhet är att den skall bygga på de akademiska värdena (kap 4) och uppfylla högt ställda kvalitetskrav. Högskolans uppgifter är utbildning och forskning och dessa hänger intimt ihop. Högskolan har idag ytterligare viktiga uppgifter som t.ex. samhällskontakt och regional utveckling, men andra uppgifter måste utgå från och bidra till huvuduppdraget.

2. Vi förutsätter att de akademiska grundvärdena garanteras genom att staten även framledes tar ett huvudansvar för högskolornas finansiering.

3 Högskolor och universitet har en stor betydelse för samhället. Gemensamma uppdrag och regelverk liksom gemensamma utmaningar och utvecklingsbehov förenar oss som sektor i samhället. All utveckling pekar på att kunskapsamhället kommer att vara förhärskande och högskolans roll blir än viktigare.

4 Inom denna gemensamma ram finns också varierande grader av olikheter mellan högskolor och universitet, men också mellan högskolor och mellan universitet. Sektorn accepterar att det behövs mer koncentration av utbildning och forskning, att ökad profilering och samverkan är nödvändig, t ex genom federationer, allianser och ibland sammanslagningar. Om detta råder konsensus bland många företrädare för högskola, industri och politik, och samma utveckling gäller internationellt (t ex EUA Convention 2007 Lissabon Diversity for a Common Purpose och DIT Conference 2007 i Dublin Higher Education in the 21st Century – Diversity of Missions). Samtidigt får inte heller vare sig bredd eller mångfald sättas på undantag.

5 Det är angeläget med ett fortsatt starkt studentinflytande över utbildningarna. Studenterna utgör den största intressentgruppen i högskolan, deras medverkan konstituerar universitet och högskola och bidrar till kvalitetsutvecklingen. Deras aktiva delaktighet har ett stort pedagogiskt värde och ger också ett erfarenhetsmervärde för såväl svenska som internationella studenter.

6 Lärosätena, måste ges förtroende och visa att man kan ta hand om förändringsarbetet själva. Sektorn har många vänner som bidrar med synpunkter på vår utveckling. Det är inom sektorn som ett effektivt och kontinuerligt omstruktureringsarbete kan göras. Med utformningen av en intern strategi- och handlingsplan skall sektorn dels själv styra utvecklingen, dels påverka debatten och den utbildnings- och forskningspolitiska agendan. Utmaningen för lärosätenas ledningar är att skapa det utrymme för strategisk långsiktig planering som inte drunknar i dagsaktuella frågor. Enligt SUHF:s strategiplan ska förbundet identifiera frågor som är centrala för sektorn och ta fram underlag för diskussion och en positiv utveckling för t ex arbetsfördelning och fördjupade samarbeten mellan lärosäten liksom för lärosätenas profilerings- och strategiarbeten. I

SUHF:s Manifest 2006 heter det att till utmaningarna för lärosätena hör att ”profilera utbildningsutbud och forskningsverksamhet i avsikt att höja kvaliteten i verksamheten exempelvis genom koncentration till färre forskningsområden och utbildningsinriktningar, genom att bilda allianser mellan sig och utländska universitet ...”

Denna rapport beskriver hur utvecklingen inom nationsgränsen för den överblickbara framtiden, dvs det närmaste decenniet ser ut. Den tar inte upp alla aktuella frågor, t ex om ranking, finansiering, utvärdering av forskning och utbildning, avgifter, kår- och nationsobligatorium etc, även om dessa frågor påverkar landskapet. De konstnärliga högskolorna har i vissa avseenden en särskild problematik. Här beaktas endast de problem och företeelser som är generella för sektorn.

Den svenska högskolans kvalitet

Alltför ofta framställs den svenska högskolan som en sektor i kris. Kvaliteten i utbildningar kritiseras från Högskoleverket och ibland även från Riksdagens talarstol. Detta kan positivt tolkas som en hög förväntan på sektorns samhällsroll. Den rationalisering som gjorts i sektorn under 1990-talet saknar motstycke i det svenska samhället. En fördubbling av antalet studenter med resurser som medgav en ökad lärarkår om 20-25 % har klarats av med en kvalitet som enligt högskoleverkets granskningar överlag är god. Resursknappheten har inneburit betydande svårigheter och försämringar t ex i form av färre möten lärare - student och svagare forskningsanknytning, men sektorn som sådan har genom avsevärda ansträngningar klarat utmaningen.

Ur ett internationellt perspektiv är det angeläget att balansera den kritiska bilden med att konstatera att fyra svenska universitet ofta återfinns bland de 100 första på de vanligaste internationella rankinglistorna. I relation till befolkningsunderlag utgör detta en klar förstaplacering och omvärlden förundras ibland över hur ett relativt litet land som Sverige klarar av detta. Strävansmålet skall självfallet vara att eftersträva högsta möjliga kvalitet och därmed högsta möjliga erkännande från det internationella samhället. Samtidigt har sektorn uppgiften att värna värdet av kunskap i samhället, vilket inte alltid ger högsta utslag på dagens rankinglistor.

Vilka problem måste lösas?

Man kan identifiera de problem som sektorn har att eliminera för att säkerställa en bättre utveckling.

I. Systemet har stimulerat en breddning och därmed likhetssträvan. Lärosätets enda möjliga sätt att öka sina resurser är att tillägna sig sådan bredd att man kunnat få rättigheter och därtill koplade resurser för ett vetenskapsområde eller universitet. Efter 1993 har strävan att bli universitet ökat. Alla lärosäten, program och ämnen har inte kunnat uppnå samma kvalitet och tunna utbildningsmiljöer har kritiserats av Högskoleverket.

II. Det finns en obalans mellan utbud och efterfrågan av utbildning. Det är klart att det finns en obalans mellan antalet utbildningsorter, antalet studieplatser och tillgången till studenter, och därtill att dessa obalanser är av olika slag.

Inom många lärosäten är utbildningarna inom lärosätets utbud underkritiska till sin storlek och kan därmed inte upprätthålla den akademiska standard som sektorn vill värna om. Det finns t.ex. utbildning i många språk i mycket små grupper, ekonomiutbildningar och andra utbildningar på många orter utan egentligt studentunderlag. Dåligt söktryck till exempelvis ett antal naturvetenskapliga utbildningar ger också anledning till kritisk reflexion över antalet studieplatser i förhållande till antalet orter där utbildning ges. Problemet kompliceras av att det ibland finns ett samhällsbehov av att öka antalet utbildningsplatser inom områden som redan har svagt rekryteringsunderlag. Högskolan kan inte ensam bära ansvar för detta problem utan här krävs också insatser från arbetsmarknadens olika intressenter. Inom andra utbildningsområden råder ett övertryck av studenter till få, och ofta dyra, utbildningar. Demografiska skiften och arbetsmarknadens kort-såväl som långsiktiga utveckling ställer också krav på förändringar i utbudet, men är svårprognosticerade. En förstärkt samverkan inom sektorn är en förutsättning för att detta skall lyckas, men den grundläggande principen måste dock vara att studenternas val skall styra utbudet.

Högskolan måste hela tiden tillhandahålla en hög nivå av utbildade personer i samhället oavsett ämne. Balansproblemen mellan utbud, samhällets behov och studenternas efterfrågan är komplicerad och har inte en generell lösning.

Resurstilldelningssystem måste kunna hantera uppgång och framför allt nedgång i efterfrågan på ett sätt som gör att rätt utbildning får sina resurser. Ett problem när det gäller att effektivisera utbildningar och fördela på olika lärosäten nationellt och internationellt är svårigheten att utfärda gemensamma examina fullt ut. Ansvar för vissa småämnen måste hanteras så att nationellt angelägna utbildningar kan genomföras på ett rationellt sätt. Ett resurstilldelningssystem får inte bli så stelbent att det leder till utarmning. Det finns ett antal ämnen och utbildningar som av kulturella och andra skäl måste finnas kvar. Det behövs en mer omfattande krysslista – för att komplettera de ansatser till arbetsfördelning inom många ämnen behöver göras.

III. Expansionen under 1990-talet och samtidig urholkning av per capitaersättning. Dessa två samverkande fenomen har lett till större studentgrupper och färre möjligheter till möten mellan lärare och student i många ämnen och orsakat en kvalitetsförsämring. Nya undervisningsmetoder och ökad webbaserad utbildning har inte till fullo kompenserat detta. Inom flera områden har också funnits för liten andel disputerade lärare. Adjunkter har gjort ett stort arbete och burit upp undervisningen inom många områden. Ökade krav på forskningsanknytning ställer dock större krav på andelen disputerade lärare.

IV. Nya uppgifter har tillförts högskolan utan egentlig finansiering. Högskolans huvuduppgifter är utbildning och forskning. Emellertid har tillförts ett stort antal uppdrag utan egentlig finansiering. Det rör t.ex. krav på deltagande i innovationsarbete, samverkan med en mängd nya intressenter, breddad rekrytering osv. Högskolelagen kräver att utbildningen skall belysa aspekter av hållbar utveckling, osv. Ett antal myndigheter, utöver regeringen, kräver redovisningar av olika slag: Högskoleverket, Ekonomistyrningsverket, Riksrevisionen. Antalet återrapporteringspunkter till regeringen har glädjande nog minskat under senaste året men har under en lång rad år ökat i omfattning. Därtill kommer också de ökade uppdrag som rör myndigheter i sig. Det finns alltså ett antal uppdrag som läggs ovanpå de akademiska motiven för en högskolans existens. Det som här sägs skall inte tolkas så att lärosätena är emot t.ex. breddad rekrytering – självfallet inte, men uppdraget drar resurser som inte tillförts utan måste ställas mot antalet lärartimmar. Sektorn och nationen är beroende av att få in de bäst skickade studenterna i högskolan, men uppdragen drar resurser som, om de saknas, dränerar annan verksamhet. Lärosätena kan inte ha expertis på alla grenar utan även här är samverkan och delning av resurser en möjlig väg. Det är inte effektivt att alla sätter upp sina innovationscentra med tillgång till internationell expertis.

V. Det finns oklarheter kring långsiktiga uppdrag och åtaganden. Anslag i treårscykler innebär med naturlighet en osäkerhet om forskningsvolymers fortvarighet och möjliga kopplingar till given utbildning. Finansiärerna har inget ansvar för den långsiktiga utvecklingen vilket kan leda till problem för högskoleledningarnas planeringsmöjligheter. Problemet accentueras av den höga graden av externfinansiering och dess ofta kopplade krav på medfinansiering som begränsar högskolans rådighet.

VI Suboptimering av forskningsresurser. En ibland bristande samordning av infrastrukturresurser inklusive utrustning och databaser innebär att resursutnyttjandet ur ett nationellt perspektiv inte blir optimalt. För forskningens del behövs en ökad nationell samverkan och gemensam framtidsplanering inte minst mellan de forskningsintensiva universiteten. Starka forskningsgrupper är spridda nationellt och behöver samverka, oavsett geografiska avstånd.

Ständig förändring

Högskolesektorn är i ständig omstöpning. Under de senaste 50 åren har det genomförts flera stora reformer, både utbildningsmässigt med t.ex. linjesystem och nu bolognastrukturen, med organisationsreformer som ändrat styrelsens sammansättning, studentantal och även antalet lärosäten. Det statliga ägandet dominerar men från 1994 finns också ett antal stiftelser. År 1957

fanns UU, LU, GU, KI, KTH, CTH och SHH listade som universitet och dessutom 7 högskolor. 2007 har antalet ökat till 16 universitet och därtill fler än 20 statliga högskolor. Under perioden har också fackhögskolor som lärarseminarier, journalsthögskolor, socialhögskolor och vårdhögskolor införlivats i högskolesystemet, de senare så sent som under 1990-talet. Med 1977 års reform införlivades också de konstnärliga högskolorna. Försvarshögskolan har just förts in i den akademiska högskolan. Även i det geografiska svenska landskapet har många högskoleförändringar skett. Idag genomför många lärosäten verksamhet på flera orter i större eller mindre satelliter. Antalet orter med högskola är alltså betydligt större än antalet högskolor. Antalet studenter fördubblades under 1990-talet. Idag är högskolan en angelägenhet för varje familj till skillnad från för 50 år sedan då den var mer exklusiv och exkluderande.

Det för svensk högskola styrande beslutet att forskning skall koncentreras till högskolan, vilket innebär en mindre institutsektor än i många andra länder är central för landskapets framväxt och utveckling. Det finns ingen anledning att tro att den ständiga utvecklingen av organisation och fysiska platser för utbildning kommer att ändras. Internationaliseringen gör det svenska högskolesystemet än tydligare som en del i den globala högskolan. Det kan komma att innebära att utländska universitet etableras sig på svensk mark, liksom att svenska lärosäten genom allianser eller i direkt etablering sträcker sig utanför den svenska nationsgränsen. Dynamiken i högskolelandskapets utveckling är mycket stor just nu, men det är å andra sidan ingen ny företeelse.

2. Hur ser dagens landskap ut?

Den svenska högskolan är den största statliga sektorn. Den berör i detta ögonblick närmare 400 000 individer – och förstås ännu fler om man räknar in dem som fått sin examen. Ungefär 50 000 personer är anställda i sektorn. Det finns också ett antal icke-statliga lärosäten, som har utbildningsuppdrag från staten. I det svenska landskapet finns också internationella skolor som Malmö Maritime University med UNESCO som huvudman och Nordiska hälsohögskolan. Det saknas ännu satelliter till utländska universitet i Sverige – men det kan inte uteslutas att de kommer.

Den klaraste uppdelningen i sektorn är idag mellan dem som får ge forskarutbildning och de som inte har formell rätt att göra det själva. Fem lärosäten har forskarutbildningsrättigheter inom ett enskilt vetenskapsområde och är högskolor i rättighetsmening för sina andra delar. Denna gräns är absolut i rättighetsavseende, men relativ när det gäller antalet doktorander som finansieras av ett lärosäte men där utbildningen ges av ett annat. Södertörns högskola (som saknar rättigheter för forskarutbildning) bekostar enligt högskoleverkets statistik nästan 130 doktorander vilket är fler än vad något enskilt lärosäte med vetenskapsområde gör. Malmö högskola har fler doktorander utanför sitt vetenskapsområde än innanför. Gränserna är alltså inte absoluta. RUTII-utredningen har som deluppdrag att se över begreppet vetenskapsområde och det förväntas att en ny grund för tilldelning av rättigheter att bedriva forskarutbildning starkt kommer att påverka landskapet. Svaret på frågan vem som kan få rättigheter och inom vilka områden är självklart fundamentalt viktig för dem som idag saknar utbildningsrätter för masterexamina och högre.

Den nyss beslutade bolognastrukturen innebär, i varje fall initialt, en starkare uppdelning av rättigheterna mellan lärosäten med vetenskapsområde och övriga när det gäller rätten att ge masterutbildning. SUHF:s princip är att det vore ett bidrag till kvalitetsutvecklingen i högskolesystemet att öppna möjligheten för högskolor att, efter prövning, utfärda master och doktorsexamen inom avgränsade områden.

Den svenska högskolan är avgiftsfri, ett karakteristikum som gäller för allt färre länder men som förenar oss inom Norden.

Samverkan mellan näringsliv och akademi är en viktig uppgift och har efterhand byggts ut och utgör idag en integrerad del av högskolans arbete. Relationen karakteriseras idag av relativt stor tillit från båda sidor, men än återstår mycket att göra, t.ex vad gäller praktik och annan delaktig-

het i utbildningar. På motsvarande sätt har ett omfattande samarbete med den offentliga sektorn utvecklats.

Forskningsfinansieringen (totalt ca 24 miljarder) kommer från många olika källor. De direkta statliga genomsnittliga bidraget till ett lärosätets forskning är 46 % dvs externa källor (råd, stiftelser, EU osv) står för mer än hälften. Universiteten, utom de fyra sist tillkomna disponerar 90 % av forskningsresurserna. De lärosäten som inte har vetenskapsområde har drygt 3 % av den totala mängden medel. De fyra nya universiteten står för knappt 3 % och de fem som har ett vetenskapsområde för knappt 3 %. Forskning av olika slag och med olika motiv samsas i den svenska högskolan. Det är forskning i internationell forskningsfront och mer behovsmotiverad tillämpningsnära forskning. Det kan vara på sin plats att påpeka att forskningen är motorn i all forskarutbildning och att doktorerna också är en väsentlig forskningsprodukt. Kvaliteten i utbildningen är beroende av att det finns lärare som har forskningserfarenhet och förbundet önskar öka andelen disputerade lärare till ett sektorsgenomsnitt om 80 % inom 10 år mot dagens ca 50 %.

Sektorn har länge efterlyst mer långsiktiga stöd till miljöer och framför allt mer direktfinansiering till högskolorna. Vetenskapsrådets Linnébidrag är delvis ett svar på satsningar på hela miljöer. Samtidigt är det givetvis av vikt att nya forskningsområden utanför de av finansiärerna premierade skall kunna växa fram. Nya originella insatser utanför main stream måste ges utrymme. Det är en positiv utveckling att satsningar görs med hänsyn tagen till lärosätenas strategiska utveckling. Det finns en obalans i utbudet av forskningsresurser i och med att många finansiärer samtidigt satsar inom samma områden och lämnar andra. Balanspunkten mellan extern- och direktfinansiering av högskolans forskning måste förskjutas mot mer direktfinansiering.

Högre uttalade och självpåtagna krav om forskningsutveckling inom vissa strategiskt valda områden har inneburit mer aktiv omprioritering av tillgängliga resurser. Internationella stora utvärderingar genomförs på flera lärosäten och utgör underlag för lärosätets egna prioriteringar. Exempel finns också på intern löpande granskning av grannområdets verksamhet. På samma sätt ses administrationen över på många lärosäten och effektiviseras i syfte att få mer resurser för kärnverksamheterna. Trenden att aktivt omfördela internt efter valda kriterier är stark och kan tolkas som ett uttryck för mer aktiva högskoleledningar.

Det svenska högskolelandskapet brukar ofta sägas vara alltför enhetligt – alla gör samma sak och har samma strävanden. I ett senare kapitel diskuteras en del av vilka de faktorer som driver mot likhet och olikhet. Låt oss här inledningsvis upprepa vad som nämndes i inledningen att det finns många olika högskoletyper i det svenska landskapet. Alla gör inte samma sak. Många har förvisso en strävan att bli universitet. Sedan 1999 har fyra universitet tillkommit och det finns idag fem obehandlade universitetsansökningar. Andra lärosäten söker om vetenskapsområde. Det finns ett stort spektrum av mångfakultetsuniversitet till profilerade professionshögskolor av olika slag. Det hindrar inte att en effektivare arbetsfördelning behöver göras inom många ämnesområden, med hänsyn tagen även till regionala behov. Utbildningar med starka krav på verksamhetsförlagd utbildning (lärare, sjuksköterskor m.fl) har andra spridningsbehov än småspråk.

3. Vilka faktorer driver mot likhet respektive olikhet?

Svensk utbildning präglas av idealet att alla ska ha tillgång till likvärdig utbildning oavsett social, ekonomisk eller geografisk bakgrund. Inom den högre utbildningen syftade högskolereformen 1977 till en ”enhetshögskola” med långtgående strömlinjeformning av all tertiär utbildning. Den kraftiga utbyggnaden av antalet lärosäten under 1970-, 80- och 90-talen har bidragit till att geografisk bakgrund inte utgör ett hinder för högskolestudier. Till de bestående resultaten av högskolereformen 1977 hör att svensk högskola ej tillämpar den binära modellen, dvs en uppdelning i ett strikt (fack)högskolesegment och ett universitetssegment. Gemensam lag och gemensamma utbildningskvalitetskrav på utbildningarna gör ett enhetligt system.

Under de senaste åren har den ovan beskrivna mottrenden uppstått – lärosätena bör eftersträva profilering och koncentration. För att profilera ett lärosäte krävs emellertid att starka krafter som fasthåller vid enhetshögskolan övervinns.

(Trend – mottrend, enhet – mångfald, är inte uttryck för absoluta motsatser utan snarare att olika aspekter av högre utbildning ges skiftande betoning. Likvärdig utbildning är också idag värdefullt liksom specialisering accepterades 1977, men dessa aspekter betonas olika.)

Likhetsfaktorer

Regelsystemet. Högskolelag och högskoleförordning ger en ram som reglerar verksamheten lika vid samtliga lärosäten. 1993 års reform innebar dock att möjligheten till mångfald inom ramen ökade.

Resurstilldelningssystemet. Detta utgör den enskilt viktigaste faktorn som leder till att lärosäten nivelleras och avser framför allt medel till utbildning. Uttrycket ”de fem pelarna” har myntats för att visa hur framför allt nya lärosäten tillägnat sig en standardiserad uppsättning av utbildningsområden för att överleva. Utbildningarna är förvisso viktiga för regionen men standardiseringen motverkar möjligheterna till profilering.

”*Högskolekarriärsystemet*”. Med de fyra vetenskapsområdena införde statsmakterna möjligheten för högskolor att meritera sig för ett eller flera vetenskapsområden och därmed höja sin medeltilldelning, autonomi och status. En sådan process medför breddning av verksamheten och ökad likhet mellan lärosäten - inte profilering.

Utvärderingssystemet. I den målstyrda högskolan har det senaste decenniet inneburit ökade krav att redovisa resultat och att inrätta systematiska kvalitetssystem. Högskoleverket uppställer nationella krav på utbildning som ska verka normerande och riskerar att motverka profilering.

Peer review systemet. Bedömning av forskning i samband med medelsansökan och meritering sker genom att kolleger bedömer kolleger. Inom varje disciplin skapas en samsyn på vad som utgör god forskning. Peer review systemet bär inom sig risken för standardisering och monopolisering inom disciplinerna.

Arbetsgivarna. Det är nödvändigt med avnämarnas syn på utbildningens utformning och dimensionering, men företrädare för arbetsmarknaden är ofta själva utbildade i en äldre högskola och kan ibland verka konserverande inför nya utbildningar.

Till likhetsfaktorerna bör också räknas att alla lärosäten, oavsett ålder, söker sig mot de *värden och traditioner* som utmärker den gamla universitetsvärlden. Detta är en starkt verkande likhetsfaktor. (Mer om detta i kapitel 4 nedan.)

Det finns emellertid också krafter som verkar för olikhet och profilering.

Olikhetsfaktorer

Nationella politiska krav på profilering. Högre utbildning utgör ett stort och viktigt politikområde som högskoleledningar måste vara lyhörda inom. Politiska påbud och olika samhällsliga intressenters diskussion påverkar, naturligtvis, högskoleledningar till att verka för profilering.

Ökad konkurrens. Det råder en hård konkurrens mellan lärosäten om studenter och forskningsmedel. Profilering utgör en konkurrensfaktor för att dra till sig studenter och resurser.

Nya finansieringskällor. Också i högskolan gäller att ”money talks”. Högskolan har tillförts resurser och medel ur nya källor, och de nya finansörerna ställer ibland krav på att annorlunda verksamheter ska utvecklas.

Regionala krav och önskemål. De nya lärosätena har ofta utvecklats i intim samverkan med sin region. Såväl offentliga myndigheter som företag ställer krav på att regionala intressen ska tillfredsställas vilket kan medföra en profilerad verksamhet. Olika regioner har också olika, ibland mycket profilerade, utbildningsbehov.

Idag verkar fler och starkare krafter för likhet, enhet och nivellering än för olikhet, mångfald och profilering. Detta leder till sämre resursutnyttjande och till att den svenska högskolans fulla potential inte tillvaratas. Det måste skapas fler och kraftigare stimulantia för lärosäten med tydligare profiler inom ramen för de gemensamma värdena i högre utbildning. De politiska ambitionerna måste driva åt samma håll som styrsystemen.

4. Vad är det akademiskt gemensamma för högskolesektorn?

Grundläggande värdegemenskap

Universitet och högskolor inom SUHF ingår i en nationell, europeisk och världsvid gemenskap av högre lärosäten. Dessa finns på olika platser geografiskt och har därmed i olika grad en viss lokal och regional prägel, men primärt ingår högre lärosäten i gemenskaper som bärs upp av gemensamma akademiska värden, oberoende av geografisk belägenhet. Även om några lärosäten historiskt sett är unga förvaltar och förnyar de en lång bildningstradition.

Lärosätena är en del av det internationella samfundet. I FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948 med senare kompletteringar uttrycks en värdegrund för det internationella samfundet, som också lärosätena är förbundna till. SUHF ansluter sig vidare på europeisk nivå till *Magna Charta Universitatum*, en överenskommelse från 1988 mellan ett stort antal europeiska universitet. Dokumentet räknas som de europeiska universitetens rättighetsförklaring. Frihet i forskning och utbildning ses som grundläggande principer. Statsmakterna och universitetet måste inom sina respektive områden respektera följande grundläggande krav:

”För att tillgodose omvärldens behov måste universitetens forskning och undervisning vara moraliskt och intellektuellt oberoende av alla politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar.”

På nationell nivå har universitet och högskolor att följa de etiska riktlinjer som finns i den svenska grundlagen med vad där sägs om t ex alla människors lika värde, den enskildes frihet och värdighet, demokrati och hållbar utveckling, jämlikhet och antidiskriminering. Även fri- och rättigheterna är centrala för högskolan: yttrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet, föreningsfrihet, religionsfrihet samt tryckfrihet.

I Högskolelagen uttrycks det för kärnverksamheten centrala att vetenskapens trovärdighet och god forskningssed ska värnas. För forskningen ska som allmänna principer gälla att forskningsproblem fritt får väljas, forskningsmetoder fritt utvecklas och forskningsresultat fritt publiceras. Hög kvalitet och effektivitet ska gälla. Jämställdhet mellan kvinnor och män ska främjas samt förståelsen för andra länder och internationella förhållanden liksom lika rättigheter för alla studenter.

Verksamheten inom högskolesektorn är – som framgår av ovanstående - i hög grad värdebase-rad. Den akademiska friheten är i vissa länder grundlagsfäst, vilket indikerar dess betydelse. Till den gemensamma och mer specifikt akademiska värdegrunden hör därmed åtminstone följande:

- Universitets och högskolors verksamhet har som grund att söka och förmedla kunskap och perspektiv. All verksamhet bedrivs med respekt för argument och saklighet. Forskning och utbildning är kärnan i verksamheten. Frihet att pröva argument, frihet att tänka och yttra sig samt frihet att välja forskningsuppgifter och att publicera sig är ouppgivliga värden.
- Vi ser inte universitet och högskolor enbart som medel för andra ändamål. Vi har också alltid ett egenvärde och självändamål, som gäller utbildning och forskning i vidaste mening och alla de värden detta förutsätter och medför. Vi ser därmed utbildning och forskning som något i sig värdefullt och kommer inte att acceptera att reduceras till enbart medel för olika intressen.
- Forskning och undervisning ska därmed vara moraliskt och intellektuellt oberoende av politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar. Det finns en distinktion mellan akademisk frihet och akademisk integritet. Den akademiska integriteten ska vara absolut, dvs ingen otillbörlig påverkan får ske i fråga om forskning och utbildning. Den akademiska friheten begränsas

mer eller mindre av ekonomiska, politiska, etiska och liknande frågor där det finns olika slags beroenden. I dessa avseenden ska sektorn värna sin frihet alltefter frågornas innebörd.

- Universitetet och högskolor – anställda och studenter – ska vara en aktiv röst i samhället. Vi ställer vår kunskap till förfogande och är härigenom inte bara en spegling av samhället utan också en påverkande och samhällskritisk aktör.
- Högskolor ska vara internationella miljöer. All verksamhet bedrivs med internationell öppenhet och ska härigenom främja fredlig samverkan över kulturella och nationella gränser. Global student- och forskarrörlighet medverkar till samhällets globalisering.
- Lärosätena är en del av samhället och ska ha stor öppenhet gentemot samhället i övrigt. De samverkar med samhällets olika sektorer för att bidra till kulturell och ekonomisk utveckling regionalt, nationellt och globalt; det kan gälla t ex offentliga institutioner, näringsliv, regionala och lokala myndigheter. Högskolan ska bidra till att samhällets behov av utbildning fylls.

Högskolans kärnuppgifter

Högskolorna ges många olika uppgifter och blir lätt sedda som allmänna problemlösare, regionala utvecklingscentra, buffertzoner för arbetsmarknadens konjunkturen eller utredningsinstitut. Det är visserligen positivt att det förväntas mycket av sektorn, men för högskolorna leder detta till gråzoner i förhållande till kärnuppgifterna; dessutom utgår vanligen inte nya medel till nya uppgifter.

De akademiska värdena och deras konkretisering förenar sektorn. Kärnuppgifterna är akademisk utbildning och forskning. Att den ska vara akademisk betyder att den ska vara uttryck för angivna grundvärden i attityder och undervisningens metodik. All akademisk utbildning ska ha tydlig forskningsanknytning, vilket kan betyda t ex att läraren ska vara disputerad och följa forskningens utveckling. All akademisk forskning ska följa grundvärdena och kan därmed inte köpas för vissa ändamål, t ex att visa tobakens eller mobiltelefoners skadliga eller icke-skadliga effekter.

En akademisk högskola ska i sin strategi, sin verksamhet och sin miljö uttrycka och främja de ovan angivna akademiska värdena. Detta är den för högskolesektorn gemensamma värdegrunden utifrån vilken all verksamhet, alla nya förslag om samverkan, profilering och koncentration ska prövas.

Detta gäller också för de under senare år tillkomna uppgifterna om samhällskontakter och de krav som ställs på alla myndigheter vad gäller att bedriva mångfaldsarbete, jämställdhet, miljöarbete. Lärosätena tilldelas också ansvar för sociala delar av de studerandes liv, för internationalisering, hållbar utveckling, etc. Vidare ska högskolorna ta sitt ansvar för information till studenterna om arbetsmarknad och framtidsutsikter, planering av utbildning alltefter arbetsmarknadens växlande behov, osv. Mycket legitima och angelägna uppgifter ställs alltså hela tiden mot högskolans kärnuppgifter. Sverige har fördelen att kunna betrakta studenterna som vuxna individer vilket påverkar ansvarstagandet för många frågor.

Man kan föra en långtgående och detaljerad diskussion om vad högskolan skall göra eller inte, men vi konstaterar bara här att så länge föreslagna verksamheter är förenliga med de akademiska värdena och den akademiska högskolans huvuduppgifter så kan de inkluderas i högskolan. Det kan då gälla utbildning i vissa nybörjarspråk, orienteringsämnen, val av yrkesutbildningar, regional utveckling osv. Utbildningar i måltidskunskap, hundpsykologi, golf och annat ifrågasätts ur högskolemässigt perspektiv ibland i debatten, men kan försvaras givet de följer kraven på en akademisk utbildning.

Samhället behöver självfallet även annan kvalificerad utbildning än akademisk och gränssytan mellan en icke-akademisk högskola och den akademiska behöver ständigt uppdateras.

Det finns anledning att bejaka vår roll som samhällsutvecklare i vår roll som utbildare av kunniga medborgare och som generator för ny kunskap. Det finns områden där högskolan skulle kunna användas flitigare i arbeten som klarar, och ställer, akademiska krav. I relation till den offentliga sektorn kan det gälla frågor om utrikespolitik, internationella relationer, klimat- och samhällsutveckling och kultur- och religionsdialoger.

5. Framtida landskap

Vilka profiler kan finnas?

Vad är egentligen en profil? Frågan är på intet sätt trivial. Med ett bredare profilbegrepp kan lätt konstateras att den svenska högskolesektorn redan idag innehåller en rad olika profiler.

I Högskoleverkets redovisningar skiljer man mellan universitet, högskola med vetenskapsområde, statliga högskolor utan vetenskapsområde, konstnärliga högskolor och högskolor med enskild utbildningsgivare. En sådan uppdelning blir troligen irrelevant i framtiden.

En annan uppdelning kan vara

- de klassiska och äldsta universiteten
- stora bredduniversitet
- mellanstora universitet
- fackhögskolor/professionshögskolor
- konstnärliga högskolor
- mindre högskolor med stark regional anknytning
- större högskolor med viss bredd

Många större lärosäten innehåller också ett antal före detta professionshögskolor som journalisthögskola, lärarhögskola, vårdhögskola, sjöbefälsskola, bibliotekshögskola eller en före detta konstnärlig högskola. Andra högskolor består av just och enbart dessa delar.

Man kan som lärosäte ingå i flera kategorier.

Begreppet profil bör användas neutralt, t ex så att såväl en stor bredd som LU som en grupp ämnen kan vara en profil. Forskningsresurser utmärker profiler mer än utbildningar, jfr Högskolan i Borås med bibliotek och Högskolan i Kalmar med Naturvetenskap och särskilt biologi som synliga profiler. En profil får inte vara för smal eller enbart baserad på ett ämne eftersom den vetenskapliga utvecklingen påkallar en bredd. Det innebär att en framstående miljö inom medicin kan behöva liera sig med andra discipliner för att verksamheten skall vara livskraftig över tid.

Ett lärosäte kan ha flera profiler. Flera lärosäten kan också förena sig om en profil. Chalmers och GU har t ex skapat ett gemensamt IT-universitet.

I diskussionen har inte vägts in tänkbara kommande filialer till internationella lärosäten som önskar bedriva avgiftsbelagd utbildning i Sverige, inte heller Malmö Maritime University eller Nordiska hälsohögskolan som visserligen finns i det svenska landskapet men som inte primärt syftar till att utveckla det svenska samhället.

Klart är dock att även internationella allianser och nätverk alltmer har betydelse för svenska lärosätens profilering. SUHF rekommenderar sina medlemmar att utveckla internationell samverkan men tar vidare inte upp den aspekten i denna rapport.

Som ett underlag för en egen klassificering av svenska lärosäten föreslås följande indelning 1-10, nedan. Lärosäten med särskild värdegrund, exempelvis frikyrkliga, katolska eller islamiska universitet, har inte markerats som särskild grupp. I Sverige finns sannolikt ingen grund för att skapa lärosäten med en särskild värdegrund som skulle kunna ligga djupare än den grundläggande akademiska värdegrunden.

1. Högskolor med en viss fokuserad ämnesgrupp: De har kvalificerad utbildning i vissa ämnesgrupper, t ex bioteknik, arkeologi, osv. De kan ha inriktning mot temaområden, exempelvis miljö, innovationer. Benämningen ämnesgrupp används för att tydligt exkludera en högskola i ett klassiskt *ämne* som matematik el dyl.

2. Forskningsuniversitet med internationell konkurrenskraft, inkl viss men mindre omfattande utbildning på grundläggande eller avancerad nivå. Forskningsinstitut av Fraunhofertyp inkluderas inte i denna kategori.
3. Bredduniversitet/Comprehensive universities/ med internationell konkurrenskraft, inte alla ämnen men mångdisciplinär miljö, utbildning och forskning
4. En fakultetsuniversitet (motsv.) med internationell konkurrenskraft, t ex i medicin, teknik, ekonomi
5. Lärosäten med vissa forskningsprofiler
6. Lärosäten med i huvudsak utbildning på grundläggande nivå alternativt avancerad nivå
7. Lärosäten med särskild pedagogisk profil (arbetsintegrerat lärande, problembaserat lärande, osv)
8. Lärosäten profilerat mot samarbete med viss sektor av samhället, t ex IT, bioteknik, skog, jordbruk, gruvor osv
9. Lärosäten med inriktning mot konstnärliga professionsutbildningar
10. Distansutbildningsbaserade lärosäten

Branschforskningsinstitut ingår också i högskolelandskapets forskningsdel. Beträffande institutet är det sektorns mening att den allra största delen av all forskning skall bedrivas vid lärosäten och att instituten bör knytas närmare dessa. Lärosätena måste också kunna ta ansvar för samhällets behov av den forskning som bedrivs vid instituten och att den håller hög kvalitativ nivå.

En stor del av dessa möjliga profiler för ett lärosäte utnyttjas redan idag. Fler kombinationer kan också utvecklas genom samarbeten. Det finns ingen ideal storlek eller mall för bredd/koncentration. Stanford är ett utmärkt universitet med sina 14000 studenter, Lund likaså med dubbelt så många. Det finns ingen ideal storlek eller mall för bredd/koncentration.

Många, framförallt högskolor, karakteriseras av ett antal pelare som all utbildning vid högskolorna utan vetenskapsområde bygger på: utbildning av ekonomer, ingenjörer, lärare, sjuksköterskor och eventuellt någon mer. Varje högskola sägs behöva dessa utbildningar för att fullgöra sin roll (jfr ovan). En mycket stor andel av deras ekonomi baseras på framgång inom pelarnas områden. Sett i ett nationellt perspektiv sägs dock ekonomer utbildas på för många ställen, lärare och sjuksköterskor har en tydligare lokal marknad. Ingenjörer är svåra att rekrytera, och inte sällan finns fler platser än studenter. Pelarna har alltså olika förutsättningar. Till dessa utbildningar är det också ett regionalt behov som motiverar. De spelar dessutom en viktig roll för den bredade rekryteringen genom sin "närhet". Det kan ifrågasättas om kvalitén kan bibehållas med (alltför) små studentkullar på t.ex. ingenjörsutbildningarna. Samma fråga gäller naturligtvis även större lärosätens stora bredd av utbildningar. Får man bättre kvalitet genom koncentration? Det är självklart en balansfråga.

Det finns inom SUHF 42 lärosäten. En fråga man kan ställa sig är om det finns skäl att behålla detta antal – givet att man gjort en arbetsfördelning och koncentration av respektive lärosätets kärnverksamheter. Detta behöver diskuteras mer inom sektorn, men det bästa sättet är att först genomföra den process som rekommenderas nedan. Därefter finns bättre förutsättningar att också ta upp frågan om antalet lärosäten.

Vad behöver Sverige?

Om Sverige ska svara mot uttalade politiska ambitioner att fortsatt utvecklas som en kunskapsnation med avancerad forskning, utbildning och innovationsverksamhet behöver nationen åtminstone följande profiler.

- Fullskaliga (comprehensive) universitet som ska tillhöra de främsta i Europa och ha internationell toppklass. Dessa bör vara relativt heltäckande men likväl göra prioriteringar inom respektive område
- Områdes/ämnesprofilerade universitet och högskolor som utvecklar starka miljöer kring profiler inom utbildning och forskning.
- En viss geografisk/regional spridning av framför allt utbildningsmöjligheter och campus.
- Fackhögskolor/professionshögskolor (baserade på akademisk grund).
- Konstnärliga högskolor.

Vilka typer av samverkan kan finnas? Vilka hinder och vinster finns?

Det finns åtskilliga samarbeten om administration, utbildningar och forskning, mellan forskare, institutioner och högskolor. Det finns alltså många olika nivåer. De vi här diskuterar är de som inkluderar centrala beslut och insatser. Syftena med samarbetena är att få kompletterande kompetens och ett gemensamt bredare utbud av utbildning och forskning. Vad som händer efter ett samgående, en fusion berörs inte eftersom det då inte längre är fråga om ett samarbete.

Samverkan kan schematiskt indelas på följande nivåer:

1. Institutionssamarbeten av oreglerad art där ingen ersättning utgår åt något håll och där samarbetet drivs på individuell bas genom intresserade individer
2. Avtalssamarbete. Avtal kan förstås träffas för att dela på viss resurs eller en utbildning och rör ett eller flera specifika ändamål, dvs en begränsad del av parternas verksamhet. Det kan ske på institutions-, fakultets- eller lärosätetsnivå och röra svenska eller internationella samarbeten.
3. Nätverk. Ett nätverk av samarbetande lärosäten kan också komma överens om samverkan kring olika verksamheter, inklusive överenskommelser om arbetsfördelning.
4. Konsortium. Ett konsortium kan sägas vara en konfederal struktur där man behåller sin fullständiga självständighet men enas i policies.
5. Federation. I en federation finns en gemensam överstyrelse för två eller flera högskolor, var och en med egen styrelse och ledning. Den gemensamma styrelsen fördelar medel och "uppdrag" till Federationer. Modellen håller på att utvecklas i Östra Finland och ett välkänt exempel finns också i staten Kalifornien.
6. Fusion. Fusion innebär ett fullständigt samgående där tidigare organisationer helt upphör.

Kända och existerande samarbeten på olika nivåer är t.ex. Västsvenska universitetssamverkan, Pentaplussamarbetet, Akademi Sydost, Örebro universitet – Mälardalens högskola, IT-universitetet mellan Chalmers och Göteborgs universitet och Högskolan i Halmstad – Högskolan i Skövde – Örebro universitet.

Samarbetets art kan variera. Det kan röra att dela på ett laboratorium eller annan fysisk resurs eller centrumbildning, att dela på en utbildning mellan lärosäten, att dela på en funktion t.ex. för stöd för innovationer, att dela en juristfunktion, att samarbeta kring ett forskningsprojekt där man har kompletterande kompetenser/infrastruktur osv. Delar man på en utbildning är det inte

för den skull säkert att man samarbetar inom forskningsområdet. En vanlig form av samarbeten rör utbildning där lärosäten med och utan rättigheter till olika examina samarbetar. Samarbetet kan också gälla gemensamma styrkeområden, men vanligare är att samarbeten där man kompletterar varandra. Samarbetena är verksamhetsinriktade men det finns en preferens för geografisk närhet, av lättförståeliga praktiska skäl för utbildning, men mindre så för forskning. T.ex. har Stockholms Akademiska Forum samarbete kring studentrekrytering och marknadsföring av Stockholm som studentstad mellan lärosäten i Stockholm. Stockholm-Uppsala universitetsnätverk samarbetar kring forskningsfrågor m.m. mellan UU, SU, KI, KTH, SLU och HHS.

I Akademi Sydost har man kommit så långt att verksamheten kan rationaliseras genom att flytta utbildningar lärosätena emellan, att avge gemensamma remissvar och att dela på olika arbetsuppgifter.

Mellan Högskolorna i Halmstad och Skövde och Örebro universitet har träffats avtal om forskningssamarbete inom vetenskapsområde teknik med gemensam styrning (fakultetsnämndsrepresentation) inom ramen för en försöksverksamhet med nya organisationsformer. Högskolan i Jönköping har dessutom utbildningssamarbeten med Högskolorna i Halmstad, Skövde och Borås och med Högskolan Väst inom ramen för att erbjuda sina studenter ett bredare utbud.

Mälardalens högskola och Örebro universitet har beslutat utreda förutsättningarna för att skapa en federation med innebörden att de nuvarande myndigheterna upphör och verksamheten i stället handhas av en gemensam styrelse i en ny myndighet medan de nuvarande fungerar som relativt självständiga grenar. Internationella exempel på samverkan är University of California i federationsform och University of London som lett till fusion. Öresundsuniversitetet är ett exempel på samarbeten över landsgränserna. Intensivt samarbete i delar av Belgien och Nederländerna går också över landsgränserna. Det finns många aktuella och historiska exempel på samarbeten som lett till fusion och långtgående samarbeten. Se Melanders rapport refererad i nästa stycke.

Också de nordiska grannländerna – liksom andra lärosäten – har värdefulla erfarenheter av ett samverkans- och profileringsarbete som ofta kommit längre än det svenska, se Fredrik Melanders rapport om *Landskap i förändring – profilering och samverkan i vår närmaste omvärld* som finns tillgänglig på förbundets hemsida www.suhf.se.

Ansvarskommittén har föreslagit nio regioner i vilka det skulle finnas ett välfinansierat universitet och ett antal högskolor. Det är lätt att inse ansvarsutredningens motiv för regional samverkan men det är inte önskvärt att regionen övertar den nationella nivåns ansvar. Den regionala nivån är viktig att samarbeta på men för SUHF utgör den nationella nivån grunden. De enskilda lärosätena har format nätverk över regiongränser i Sverige och förstås även internationellt. Styrkan det ger innebär att man kan acceptera också en regional roll.

Det kan självklart inom en region (större eller mindre) finnas samordningsvinster och den geografiska närheten är då en viktig faktor. Det kan t.ex. handla om att tillgodose ett vidare kompetensbehov i regionen. Att bilda federationer eller motsv. med en närhets/regional princip kan övervägas som tankemodell.

Regionerna har en viktig roll för fördelning av strukturpengar vilket kan stimulera ett samarbete av finansiella skäl. När det gäller infrastruktur så kan det handla om helt andra regioner än de formella.

Ansvarsfrågan i olika samarbeten är med nuvarande (och sannolikt även annan) myndighetsform ett bekymmer. Om man skapar en för något ändamål gemensam institution så finns det fortfarande oklarheter kring ansvar i myndighetsutövning visavi studenters rättssäkerhet m.m. Det innebär att det finns behov av en noggrann genomlysning av förutsättningarna för att sätta upp gemensamma organ och om formen som myndighet innebär ett hinder. Problem uppstår om organisationer med olika ägarformer startar samarbeten med de olika legala krav som finns på respektive organ.

Lärosätena har funnit flera vägar till samarbeten inom nuvarande regelverk. Ytterligare vägar till konstruktivt samarbete bör prövas. Ändras högskolans organisationsform uppstår andra möjligheter att pröva.

Framtida landskap: scenarier, vägar och förutsättningar för bättre profilering och samverkan

Ett av syftena, det kanske främsta, med ökad samverkan gäller optimering av resursanvändning med värnande om kvalitet och med hänsyn till samhällets behov. Systemet är suboptimerat idag. Det finns för många små utbildningsmiljöer på olika ställen. Vår uppfattning om det framtida svenska landskapet utgår – som påpekats - inte från ett visst antal lärosäten i en viss kategori men ur en övertygelse om att en ökad samverkan och profilering är till gagn för alla. Att bara slå ihop för processens skull gagnar föga.

Grunden för all högskoleverksamhet skall vara att den fyller de akademiska kriterierna. Grunden för all utbildning är att den skall vila på vetenskaplig grund och vara forskningsanknuten. Dessa två grundfundament måste utgöra basen för allt utvecklings- och omvandlingsarbete.

Om profileringsverksamheten ska lyckas krävs några särskilda åtgärder.

- Medel för forskningsanknytning är således en viktig del för det framtida högskolelandskapet baserat på kvaliteten i verksamheten och bevarat samband utbildning – forskning. Med en strävan efter 80 % disputerade lärare inom 10 år förstärks behovet. Det betyder inte att alla lärosäten skall ha (omfattande) egen forskning men lärarna skall ha kontakt med den, följa den och inspireras av den. Forskningen som bedrivs kan inte genomföras med 10 % i veckan; arbetstidsavtal och egen planering måste frigöra större sammanhängande perioder.
  - Studentrörligheten måste utvecklas, i detta sammanhang den nationella studentrörligheten. Många studenter vill av sociala skäl läsa flera år vid en närbelägen högskola, vilket motverkar profilering. Både global och nationell studentrörlighet måste främjas. Inte bara mastersnivån kan kräva flyttning utan på alla nivåer. Samarbeten mellan lärosäten och inbördes uppdelning av ämnen kräver högre grad av mobilitet hos studenterna.
- Inläsningseffekter bör motverkas om det blir så att man bara accepterar studenter med en homogen kursbakgrund. Mobilitet och skapande av nya nätverk och erfarenheter är positiv del.
- I arbetsfördelning ska hänsyn tas till de nya möjligheter studier via nätet ger.
  - Regeringen bör anvisa särskilda medel för profileringsarbetet i sektorn. Att utveckla en profil och utveckla samverkan innebär nämligen att man dels kan behöva avveckla viss verksamhet, dels bygga upp annan – allt under en viss tid. Det är förenat med kostnader att lägga ner verksamhet genom omställning/friställning av personal och lokaler osv. Lärosätena har inte råd att investera sig ur sådana omställningar genom att reducera antalet lärartimmar på de bärkraftigare delarna. För större rationaliseringar och ändringar av verksamheten kan behövas en fond att söka medel ur,
  - Ett intensivare samarbete, styrt av verksamhetens behov, får inte hämmas av förvaltningsmyndighetsformer. En förutsättningslös översyn av alternativa organisations- och styrformer bör snarast genomföras. Att inte kunna sluta regelrätta avtal hämmar samarbeten inom och utom landet och det är ett önskemål att en framtida organisationsform tillgodoser sådana behov. Sekretesslagstiftningen skiljer också i Sverige i förhållande till många andra länder och tänkta förenklingar bör fullföljas.
  - Ansvarsfrågan i olika samarbeten är med nuvarande (och sannolikt även annan) myndighetsform ett bekymmer. Om man skapar en för något ändamål gemensam institution så finns det fortfarande oklarheter kring ansvar i myndighetsutövning visavi studenters rättssäkerhet m.m. Det innebär att det finns behov av en noggrann genomlysning av förutsättningarna för att sätta upp gemensamma organ och om formen som myndighet innebär ett hinder. Problem uppstår om organisationer med olika ägarformer startar samarbeten med de olika legala krav som finns på respektive organ.

- Förutsättningarna för en mer varierad finansieringsbas bör ses över, t.ex skatteavdrag för donationer och möjligheter att bygga upp ett eget kapital. En beredskap för ett eventuellt framtida införande av avgifter bör också förberedas.
- Det finns självklart ett starkt ekonomiskt incitament för att skapa utbildningsprofiler enskilt eller i samarbete som innebär att man gör en arbetsfördelning av ämnen eller delar av program. Det gör verksamheten mindre känslig för konjunktursvängningar. Det finns å andra sidan regionala krafter som motverkar flyttning eller nedläggning av verksamheter. Det bör genom nationell information och politiska överenskommelser skapas en regional och politisk beredskap för att förändringar blir nödvändiga.
- Det ligger i regeringens intresse att högskolesektorn reformeras på olika sätt, bland annat på det sätt som här förespråkas. Förändringsprocesserna blir dock enklare om de initieras och bedrivs av de närmast berörda med störst sakkunskap. SUHF bör kunna axla rollen som nationell stimulator genom att erbjuda gemensamma processer och planeringsfora för samverkan på olika sätt, även för bättre samverkan mellan och inom ämnen, ämnesgrupper (kemi, språk osv) där de inblandade parterna själva kommit fram till att något måste göras. SUHF kan då på anfordran t ex anvisa personer som kan hjälpa konstellationen med att föreslå en fördelning mellan sig. Svenska lärosäten bör som sektor kunna finna egna dimensioneringslösningar för olika utbildningar med en ansvarsfördelning.
- I det framtida landskapet måste infrastrukturen och satsningar på den samordnas bättre. Det är eftersträvaransvärt att man kan samarbeta kring dyrbar utrustning och dyra databaser, Det samma gäller olika ämnen. Det nationella organ som finns idag är SUHF och det bör undersökas om förbundet kan ta på sig vissa samordnande uppdrag för att underlätta samarbeten medlemmarna emellan i dessa frågor.

En stor del av de utvecklingsmöjligheter som finns i det framtida landskapet är beroende på en öppen och positiv dialog med relevanta departementet och att det framtida resurstilldelningssystemet inte blir så förenklat vad gäller mätta parametrar att det inte går att få tillskott för goda utvecklingsambitioner.

6. Rekommendationer om fortsatt process

SUHF beslutar rekommendera följande process:

Som ett första steg går en mindre arbetsgrupp igenom de forsknings- och utbildningsstrategier som lärosätena har lämnat in vid årsskiftet och gör en sammanställning över existerande ambitioner vad avser samarbeten och profilering. Sammanställningen skickas till respektive ledningar, som med denna bakgrund ombeds redovisa sina kommentarer och ställningstaganden till nedanstående fem punkter. Lärosätenas svar bör vara förbundet tillhanda senast den 7 maj 2008.

Som diskussionspartner under en sådan samtalsprocess erbjuds vidtalade personer med erfarenheter från svenska och övriga nordiska motsvarande processer (namn och adress meddelas).

Sedan svar kommit in låter förbundet en nordisk panel kommentera svaren och gärna ge konstruktiva synpunkter på ett framtida landskap. Därefter behandlas en sammanställning av lärosätenas svar samt panelens kommentarer av arbetsgruppen samt i åtminstone ett seminarium under tidig höst 2008, varefter styrelsen lägger fram förslag till ev. rekommendationer inför förbunds-församlingen hösten 2008. Tidsplanen kan bli beroende av en kommande högskoleproposition.

Sådana ev. rekommendationer ska inte gå in på enskilda lärosäten utan behandla möjliga principer, strukturella åtgärder, ev. gemensamma handlingsplaner om t ex enskilda discipliner, infrastruktur m m.

Följande fem punkter rekommenderar SUHF sina medlemmar att tillsammans med sina studentkårer behandla under en samtalsprocess våren 2008:

1. Varje lärosäte inleder/fortsätter/intensifierar information och diskussion om det egna lärosätets bidrag till förändring av det framtida högskolelandskapet.
2. Varje lärosäte överväger alternativa förslag till profilering enligt rapportens modeller ovan (eller andra) och prövar/föreslår hur det konkret kan göras på det egna lärosätet.
3. Varje lärosäte överväger alternativa förslag till samverkan och/eller sammanslagning enligt rapportens modeller ovan (eller andra) och föreslår hur det konkret kan göras tillsammans med andra lärosäten.
Som en del i detta bidrar lärosätet aktivt till att samtal mellan ämnesrepresentanter och ledningar på regionalt och nationellt plan kommer till stånd/intensifieras med syfte att lämna förslag till principiella och praktiska lösningar om ökad samverkan inom och mellan olika discipliner. Vilka ämnen kan respektive lärosäte avveckla respektive förstärka?
4. Varje lärosäte prioriterar vilka formella förändringar och andra förutsättningar som behövs för att ökad samverkan och profilering ska bli attraktiv och möjlig.
5. Lärosätena kommenterar SUHF:s roll (respektive andra utförarens roll) i planeringen av det framtida högskolelandskapet.

BILAGA

Utdrag ur protokoll fört vid förbundsårsamlingens sammanträde 8 november 2007.

§ 8 Det framtida högskolelandskapet (dnr 07/019)

Göran Bexell och Lars Ekedahl presenterade det genomförda arbetet och huvuddragen i den rapport, som hade tagits fram av en arbetsgrupp. En viktig grund för arbetet är vikten av att högskolesektorn enas om hur högskolelandskapet ska utformas i framtiden och själv tar initiativet när det gäller förändringar i form av t.ex. samverkan och profilering. Det är också viktigt att lyfta fram den akademiska värdegrund som gäller oavsett lärosättestyp eller utbildning. Den kortsiktiga nyttan av högskoleutbildning får inte bli ledande i beslutsfattandet, och universiteten och högskolorna måste vara fria att göra sina egna val när det gäller sin organisering. Studenternas frihet att välja utbildning är också ledande. Vidare presenterades rapportens förslag till fortsatt process. Processen innebär att en mindre arbetsgrupp går igenom lärosätenas forsknings- och utbildningsstrategier. Därefter skickas en sammanställning till lärosätena tillsammans med en kortare enkät. En nordisk panel föreslås gå igenom svaren, ett seminarium hållas tidig höst 2008 och styrelsen lägga förslag till rekommendationer till förbundsårsamlingen i november 2008.

I den efterföljande debatten påpekades att de konstnärliga högskolorna kunde ha en mer framträdande roll i rapporten. Vidare diskuterades formuleringen av de centrala akademiska värdena. Det fanns också önskemål om att rapporten skulle innehålla en mer precis vision för framtiden liksom en mer ingående diskussion om den europeiska och internationella dimensionen. Flera inlägg betonade vikten av att processen kommer igång och att preciseringar med fördel kan ske i ett senare skede. Fördelarna med en nordisk panel ifrågasattes. Man diskuterade även den föreslagna tidsplanen i ljuset av den kommande forskningspolitiska propositionen. Det underströks att SUHF bör ha beredskap att ta debatter i media och att SUHF:s styrelse bör diskutera hur man kan nå ut med ett mer nyanserat budskap om tillståndet i sektorn. Det framkom även önskemål på en samordning av remissvar på Resursutredningens betänkande.

Ordföranden konkluderade att tidplanen i stort är godtagbar, men att processen bör snabbas upp i början så att ett första etappmål i form av ett seminarium kan hållas sent i vår.

Förbundsårsamlingen beslutade

-att rekommendera medlemmarna att arbeta efter den föreslagna processen.

-att uppdraga åt styrelsen att, med hänsyn till den förda diskussionen, besluta närmare om arbetet.